

महाराष्ट्र शासन.

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
 शासन परिपत्रक क्र. ददभू २००६/प्र.क्र. १२९८/पं.रा.६ (४७)
 मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२, दिनांक - २८ फेब्रुवारी, २००६.

- वाचा :- (१) शासन परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्र. एलएनडी-१०७९/३७७५/
 १८०२/जी-६, दिनांक २२ नोव्हेंबर, १९७९.
 (२) शासन परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्र. एलएनडी-१०७९/सीआर १८६५/ग-६,
 दिनांक १२ जून, १९८०.
 (३) शासन परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्र. एलएनडी-१०८०/४४३६८/
 सीआर-२३५६/ग-६, दिनांक १६ डिसेंबर, १९८०
 (४) शासन पत्र, ग्राम विकास विभाग, क्र. व्हीपीएम-२६८५/सीआर-१९०३/२२,
 दिनांक २४ मे, १९८५.
 (५) शासन निर्णय, ग्राम विकास विभाग, क्र. बीसीजी-१०८६/प्र.क्र. ४७०/२१-अ,
 दिनांक २६ नोव्हेंबर, १९८६.
 (६) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास विभाग, क्र. बीसोजी-१०८६/४७०/२१-अ,
 दिनांक ४ मार्च, १९८७.
 (७) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास विभाग, क्र. विपआ-०६८५/८९२/प्र.क्र. ७२२/२१-अ,
 दिनांक ७ जून, १९८८.
 (८) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास विभाग, क्र. अंदाज-१०८८/४३०/प्र.क्र. ८५२/२१-अ,
 दिनांक ३ डिसेंबर, १९८८.
 (९) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास विभाग, क्रमांक-ददभू-१०८९/प्र.क्र. १०८४/२१-अ,
 दिनांक ९-८-१९८९.
 (१०) शासन परिपत्रक, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, क्र. ददभू २००१/प्र.क्र.
 ३३/४७, दिनांक २० मार्च, २००१.
 (११) शासन परिपत्रक ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, क्र.ददभू २००५/
 प्र.क्र.१०४०/पं.रा.६, दिनांक २.४.२००५.

शासन परिपत्रक

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम ४५ नुसार सदर अधिनियमाना
 जोडलेल्या अनुसूची "एक" मधील "नोंद क्र. ३७" अन्वये ग्रामीण भागात दहन / दफन भूमीची
 तरतूद करणे, त्या सुस्थितीत राखणे व त्या विनियमन करणे ही जबाबदारी ग्रामपंचायतीवर

सोपविण्यात आली आहे. असे दिसून आले आहे की, राज्यातील बहुसंख्य ग्रामपंचायतीची आर्थिक परिस्थिती समाधानकारक नसल्यामुळे ही जबाबदारी ग्रामपंचायती पार पाढू शकत नाहीत. या परिस्थितीत, ग्रामीण भागातील ज्या गावात दहन / दफन भूमीसाठी ग्रामपंचायतीच्या किंवा शासनाच्या मालकीची जमीन उपलब्ध नसेल अशा गावांच्या बाबतीत खाजगी जमीन संपादित करून देण्यासाठी होणा-या खर्चाची जबाबदारी शासनाने स्वीकारली आहे. त्यानुसार याबाबतीत सर्वसमावेशक आदेशाही शासनाने दिनांक ९-८-१९८९ च्या परिपत्रकान्वये निर्गमित केले आहेत. त्यानुसार दहन/ दफन भूमीसाठी आवश्यक तेवढी जमीन उपलब्ध करून देण्याची जबाबदारी संबंधित अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार जिल्हाधिकारी यांच्यावर सोपविण्यांत आलेली आहे व ज्या गावात दहन/ दफन भूमीसाठी जमीन उपलब्ध नाही किंवा उपलब्ध जमीन अपुरी आहे अशा सर्व गावांना आवश्यक तेवढी जमीन दिनांक ३१-३-१९९१ पर्यंत उपलब्ध करून देण्यांत यावी असे स्पष्ट आदेश वरील परिपत्रकान्वये देण्यांत आले होते. त्यासाठी २२३५-सामाजिक सुरक्षा व कल्याण या लेखाशिर्षाखाली तरतूद जिल्हाधिका-यांना शासनाकडून उपलब्ध करून देण्यांत येते. परंतु या लेखाशिर्षाखाली दहन / दफन भूमीसाठी करण्यांत आलेली तरतूद दहन/ दफन भूमीसाठी आवश्यक असलेल्या जागेची मागणी आली नाही या कारणासाठी परत करण्यांत येते/पुनर्विनियोजन करण्यांत येते ही वस्तुस्थिती आहे.

२. दहन व दफन भूमीसाठी सन २००१-२००२ या आर्थिक वर्षात रुपये २९.८२ लाख इतकी तरतूद करण्यांत आली होती. त्यापैकी फक्त १२.५८ लाख इतकाच खर्च होऊ शकला. सन २००२-०३ मध्ये रुपये २६.८१ लाख इतकी तरतूद करण्यांत आली होती. त्यापैकी फक्त रुपये ९.७० लाख इतके अनुदान खर्च करण्यांत आले. सन २००३-०४ या आर्थिक वर्षात रुपये २९.१९ लाख इतकी तरतूद करण्यांत आली होती. त्यापैकी फक्त रुपये ४.३० लाख इतकी तरतूद खर्च झाली आहे. सन २००४-०५ या आर्थिक वर्षात रुपये २७.७४ लाख इतकी तरतूद करण्यांत आली होती. त्यापैकी फक्त रुपये १२.६३ लाख इतकी तरतूद खर्च झाली आहे. सन २००५-०६ या आर्थिक वर्षात रु.२७.१३ लाख इतकी तरतूद करण्यात आली आहे. त्यातील जिल्हाधिका-यांकडून प्राप्त माहितीनुसार बहुतांश तरतूदही खर्च करण्यांत आलेली नाही. यावरुन असे दिसून येईल की, आवश्यक निधी दहन व दफन भूमीसाठी उपलब्ध असतानाही त्याचा योग्य वापर जिल्हाधिकारी / मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्याकडून करण्यांत येत नाही, असे म्हणण्यास बाब आहे.

३. राज्यातील अनेक गावात दहन / दफन भूमीसाठी सार्वजनिक अथवा शासनाच्या मालकीच्या जागा उपलब्ध नाहीत. या संदर्भात लोकलेखा समितीसमोर मा. प्रधान सचिवांची साक्ष घेण्यांत आली होती. त्या अनुषंगाने जिल्हाधिका-यांकडून पाठविण्यांत आलेली माहिती पाहता अजूनही राज्यात २११३ गावांमध्ये दहन व दफन भूमीची सुविधा उपलब्ध नाही असे स्पष्ट झाले आहे. तसेच दहन व दफन भूमीकडे जाणा-या रस्त्यावर ८१ ठिकाणी अतिक्रमणे झाली आहे, तर दहन व दफन भूमीकरील अतिक्रमणांची संख्या ९६ इतकी आहे. सर्व गावांनी दिनांक ३१-३-१९९१ पर्यंत आवश्यक असलेली जमीन दहन व दफन भूमीसाठी जमीन उपलब्ध करून देण्यांत यावी असे आदेश दिनांक ९-८-१९८९ च्या परिपत्रकान्वये देण्यांत आले होते. असे असतानाही अजूनही २११३ गावांमध्ये दहन व दफन भूमीची व्यवस्था नसणे ही खेदाची बाब आहे. जिल्हाधिका-यांनी पाठविलेल्या अहवालात ब-याच जिल्हा परिषदांकडून दहन व दफन भूमीसाठी जमीन उपलब्ध

नसलेल्या गावांबाबतचा प्रस्ताव त्यांना प्राप्त झाला नसल्यामुळे तशी व्यवस्था करता आली नाही असे स्पष्ट केले आहे. दहन व दफन भूमी उपलब्ध असणे ही प्रत्येक गावाची नितांत गरज असते. तथापि त्यासाठी लागणा-या जमीनीचे संपादन करण्यासाठी केलेल्या तरतूदी पूर्णपणे खर्ची न पडणे ही चिंतनीय बाब आहे. याबाबत लोकलेखा समितीने सन २०००-०१ या वर्षाच्या अहवालात तंत्र नाराजी व्यक्त केली आहे. तसेच लोकलेखा समितीच्या दिनांक २८-६-२००४ च्या बैठकीतही या संदर्भात संबंधितांविरुद्ध कारवाई करावी त्यानंतरही लोकलेखा समितीच्या दिनांक ११.१०.२००५ च्या बैठकीतही दहन व दफन भूमीसाठी देण्यात आलेल्या निधीचे योग्य प्रकारे विनियोजन झाले नसल्याचे पुन्हा समितीने नमुद केले असून लोकप्रतिनिधी सातत्याने या कामासाठी निधी मिळावा म्हणून आग्रह धरतात. कर्तव्याचे बेळेवर पालन न झाल्यामुळे निधी अखर्चित राहिल्याबाबत स्पष्टीकरण देऊन यापुढे असे घडणार नाही. याबाबत योग्य ती कार्यवाही करून केलेल्या कार्यवाहीची माहिती लोकलेखा समितीला सादर करावी असेही मत व्यक्त केले आहे. यासाव याबाबतीत खालीलप्रमाणे आदेश देण्यांत येत आहेत :-

१) जिल्हा परिषदेच्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी पंचायत समितीनिहाय प्रत्येक गावाचा आढावा घेऊन संबंधित गावांमध्ये दहन व दफन भूमीसाठी स्वतंत्र जमीन आहे किंवा वसे त्याची खातरजमा करून घेऊन आवश्यक त्या ठिकाणी दहन व दफन भूमीसाठी शासकीय जमान उपलब्ध नसल्यास त्या ठिकाणी खाजगी मालकीची जमीन संपादन करण्याचा प्रस्तव ग्रामपंचायतीतर्फे उपलब्ध करून घ्यावेत व ते जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाच्या बैठकीत मांजून त्यास मंजूरी घेण्याच्या दृष्टीने कसोशिने प्रयत्न करावेत. या संदर्भातील प्रस्ताव जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाच्या बैठकीपुढे प्रस्ताव सादर न केल्यास संबंधित मुख्य कार्यकारी अधिकारी या ना जबाबदार धरण्यांत येईल. मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी या संदर्भात त्यांनी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती शासनास एक महिन्याच्या आत कळविण्याची दक्षता घ्यावी.

२) दहन व दफन भूमीसाठी जमीन संपादन करण्याचे प्रस्ताव जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाकडे प्राप्त झाल्यावर जिल्हाधिकारी यांनी जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाच्या बैठकीत सदर प्रस्तावावर त्वरित निर्णय घेऊन आवश्यकता असल्यास खाजगी जमीन संपादन करण्याचे दृष्टीने त्वरेने कार्यवाही करावी.

३) जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी व जिल्हाधिकारी यांनी एकमेकांशी समन्वय साधून राज्यातील सर्व गावांत दहन व दफन भूमीसाठी व्यवस्था करून देण्यासाठी प्राथम्य ने कार्यवाही करावी.

४) राज्यातील प्रकल्पामुळे अथवा धरणामुळे दुनर्वसन करावे लागले आहे अशा भर्व पुनर्वसित गावाचा आढावा घ्यावा व त्या पुनर्वसित गावांमध्ये अद्यापही स्पृशानभूमीसाठी स्व रंत्र जागा उपलब्ध करून देण्यांत आलेली नाही. अशा गावांमध्ये स्पृशानभूमीच्या सोयी तातद्वेने उपलब्ध करून देण्याची कार्यवाही मुख्य कार्यकारी अधिकारी / जिल्हाधिकारी यांनी करावी.

५) राज्यातील ब-याच गावांत दहन व दफन भूमीसाठी सार्वजनिक अथवा शासनाच्या मालकीची जागा उपलब्ध नाही ही बाब लक्षात घेऊन सदर कल्याणकारी योजना परिणामकारकपणे राबविण्यासाठी जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी आणि जिल्हाधिकारी या दोघांनी योग्य प्रकारे समन्वय साधून दहन व दफन भूमीसाठी शासनाकडून वितरीत करण्यांत येणारे अनुदान पूर्णपणे खर्च होईल, हे पहावे. त्यात कोणत्याही परिस्थितीत बचत होणार नाही तसेच मंजूर अनुदानाचे पुनर्विनियोजन करण्याची वेळ येणार नाही याबाबत दक्षता घ्यावी.

६). . दहन व दफन भूमीकडे जाणा-या रस्त्यावर तसेच दहन व दफन भूमीवर झालेली अतिक्रमणे त्वरित काढून टाकण्याच्या संदर्भात मुख्य कार्यकारी अधिकारी / जिल्हाधिकारी यांनी तात्काळ कार्यवाही करावी व यापुढे अशी अतिक्रमणे होणार नाहीत याबाबत दक्षता घ्यावी. यात कुचराई करणा-या संबंधित कर्मचारी / अधिकारी यांचेवर कडक कार्यवाही करावी. तसेच झालेली अतिक्रमणे काढण्याबाबत त्यांनी केलेली कार्यवाही व किती अतिक्रमणे काढण्यात आली आहेत याबाबतची माहिती मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद / जिल्हाधिकारी यांनी शासनास एक महिन्यांत सादर करावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

अ. कृ. सरदार

(अ. कृ. सरदार)
कक्ष अधिकारी, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

सर्व विभागीय आयुक्त,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
प्रधान सचिव, महसूल व वन विभाग / वित्त विभाग / नियोजन विभाग / आदिवासी विकास विभाग,
प्रधान सचिव, ग्राम विकास यांचे स्वीय सहाय्यक,
ग्राम विकास विभागातील सर्व उप सचिव,
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, का.क्र. पं.रा.१ (०५), पं.रा.२ (०६), पं.रा.३ (२१),
पं.रा.४ (२२), वित्त-७ (२८), वित्त-१ (२९), वित्त-८ (३०), वित्त-९ (३३) व योजना-४ (४४).
निवड नस्ती, का.क्र. पं.रा. ६ (४७).